

Kredo

26 may / 2021

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Bu bildirdə biz Ramazan bayramının aşağıdakı etnokulturoloji xüsusiyyətləri ilə qarşılaşırıq:

1. Zəm-zəm suyu ilə fiziki-mənevî təzələnmə, yeni suyun magik gücü ilə bütün pisliklərdən təmizləmə yolu ilə yenilənmə. Bu, ritual-mifoloji baxımdan yenidən doğulmanı rəmzləndirir. Azərbaycan nağıllarında qəhrəmanlar dirilik bulağında çimməklə yeni zahiri görkəm və yeni xarakter əldə edirlər.

2. Ailə daxilində mənevî bağların təzələnməsi, yeni ailə üzvlərinin bir-biri ilə bayramlaşması;

3. Qohumluq, yaxın dostluq, doğmalıq bağlarının təzələnməsi, yeni yaxın hesab olunanlarla bayramlaşma.

Loru-Pəmbək mahalında Novruzda olduğu kimi küsülülərin barışdırılması adəti də var imiş: "Oruc bayramında küsülü qalmağ günah sayıldı və bütün küsülülər barışmalı idi. Barışması çətin olan bozi moqamlarda kənd ağsaqqalları, sözükeçənlər barışmaq mis Küsülülərin barışdırılması adəti, göründüyü kimi, tökə Novruz bayramında deyil, Ramazan bayramında da işlək mexanizmi rolunu oynayır. Bu mexanizmi etnokulturoloji sistem möhkəmlənməsinə xidmət edən mühüm sosial davranış modelidir. Belə ki, küsülülük dərinləşdikcə düşmənçiliyə çevrilir və bu da öz növbəsində cəmiyyət daxilində parçalanmanı dərinləşdirir. Əgər bu parçalanmanı böyüməsinin qarşısı vaxtında alınmasa, onda etnokulturoloji sistemin mövcudluğu təhlükə altına düşə bilər. Çünki hər hansı bir sosial sistem içində küsülülük məkəzənlərə meyilləri yaradır. Sistemdəki məkəzənlərə prosesləri dayandırılmasa, sistem dağılar. Göründüyü kimi, Ramazan bayramında

b) Qara bayram mexanizmi ilə cəmiyyətin bütün üzvlərinin yenilənməsi. Azərbaycanın hər yerində ölüsü olan, yeni yaş düşən adamlar, ən azı, bir il yas saxlayır. Həmin ailə və onun yaxınları bir iləzində ölüyə xatir şənlilik, şadıq ifadə edən davranışlara yol vermir, o cümlədən Novruz və Ramazan bayramlarını başqaları kimi qeyd etmirlər. Onlar elin iştirakı ilə Qara bayram keçirirlər.

İşin elmi nəticə və yenilikləri: Qara bayram – yeni yaş düşən ailənin bayram günü el-oba tərəfindən ziyarət ediləməsidir. Bunun əsasında cəmiyyətin etnokulturoloji bütövlüyünün qorunması və təmin edilməsi durur. Ənənəvi cəmiyyətlər el birliyi düşüncəsi və prinsipi ilə yaşayır. Onlar sevinci də, kədəri də kollektiv şəkildə bölüşürlər. Bayram gələndə yaşlı ailələrin bayram keçirməyəcəkləri hamıya məlumdur. Hamının bayram edib, yaşlı ailələrin bayram etməmələri cəmiyyət daxilində bölünmə, ayrılıq, parçalanma yaradır. Bayramların fəlsəfi etnokulturoloji bütövlüyün yenilənməsi üzərində qurulmuşdur. Bu cəhətdən, bayramlarda küsülülər barışdırılaraq onların bütün cəmiyyətlə etnokulturoloji vəhdəti təmin edildiyi kimi, el-obanın Qara bayram adətinə uyğun olaraq yaşlı ailələri ziyarət etməsi də vəhdətə xidmət edir. Başqa sözlə, toplum yaşlı düşmüş adamların bayramın nemətlərindən kənar qalmasına imkan vermir. Bayram – təzələnmə, yenilənmə deməkdir. Yaşlı ailələr il ərzində başqaları kimi bayram edə bilmirlər. Ona görə də toplum Qara bayram mexanizmi ilə yaşlı ailələrin də həmi ilə birlikdə etnokulturoloji vəhdətini təmin edərək, onların da mənevî yenilənməsini təmin edir.

İşin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti: Məqalənin nəzəri əhəmiyyəti bu işdən bayramlar haqqında aparılacaq başqa tədqiqatlarda nəzəri qaynaq olaraq istifadə imkanları, praktiki əhəmiyyəti isə ali məktəb-

RAMAZAN BAYRAMININ ETNİK ÖZÜNÜTƏŞKİL MODELİ KİMİ ETNOKULTUROLOJİ SİSTEMDƏ YERİ

küsülülərin barışdırılması etnokulturoloji sistemin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Küsülülərin barışdırılması mexanizminin əsasında kosmoqonik yaradılış ideyası durur. Burada hər şey mifik düşüncənin "kosmos-xaos-kosmos" funksional sxemina təbdir: a) Küsülü insanlar bir-birindən küsonə qədər barış içərisində, təd münasibətində olmuşlar. Bu – kosmos durumudur. b) İnsanların bir-birindən küsməsi ilə onların arasındakı dostluq küsülülüyə çevrilir. Bu – kaos durumudur. c) Küsülülərin barışdırılması ilə onlar yenidən dostlaşırlar. Bu – kosmos durumudur. Beləliklə, kosmosdan kaos, kaosdan da kosmos yaranır. Mifologiyada yeni yaradılış doğuluş şəkildə təsvir olunur. Bu cəhətdən, Ramazan və digər bayramlarda yenidən yaradılış doğuluşu simvollaşdırır.

Məsəllə bölgəsinə aid mətndə deyilir: "Orucduğ vaxtı keçmişdə qocalardan biri durardı, kəndə sos salardı, həmi obaşdannağı durardı. Obaşdannağı duranda qazan sosi gələrdi, qab-qasığ sosi gələrdi. Bilərdiy ki, kənd durub oruc tutur. Bişdüş eiyərdilər kim durdu. Hə, bayram gəldi, indi orucduğal-2 gün qalıb da deyək, oruc tutan, tutmayan da bu bayramı öziz tutardı. Şəriyyəti, yeməgləri cürbəcürə, hər şey, zirinc çörəyünnon belə bişirilərdi. Bayram günü oruc tutulmurdu. Camaat çıxırdı küçeyə, yola ki, bulud olmasın, biz Ayı görək. Onnan bı deyir, Ayı gördüm, o deyir, Ayı gördüm, sora oruc açılardı. Hə, huzur yerinin orucaşdıı dəhşət olardı.

Ölü üçün biş-düş eiyərdilər. Sırfa bəziyirdilər. Camaat ayloşir, hansı ki o evdo yasdı, il çıxmayıb hələ. Əgər o il orucduğdan qabaq çıxıbsa, onda onun ili qurtarırdı. Ona qara bayram olmurdu. Əgər çıxmayıbsa, qara bayram olurdu" [6, s. 313]. Verilmiş bilgi əsasında aşağıdakı etnokulturoloji elementləri aşkarlamaq mümkündür:

a) Toplumun vahid davranış formüluna köklənməsi. Burada insanların oruc tutmağ üçün qocalardan biri tərəfindən oyadılmasının etnokulturoloji semantikasi var. Oruc tutmağ bütün toplumu əhatə edən etnososial davranış aktıdır. Bu cür məsuliyyəti aktların icrası hökmən həmi məsuliyyəti daşıya bilən şəxslər tərəfindən buyurula bilirdi. Ənənəvi cəmiyyətlərdə belə hökmfərma adamlar ağsaqqallar idilər. Bu da onu göstərir ki, sübh təzədən oruc tutmağa başlamağ ağsaqqal tərəfindən elan olunması həmi də toplumdaxili əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə xidmət edən etnokulturoloji davranış mexanizmidir.

lərdə mərasim folklorunun tədrisi prosesində praktiki vəsait kimi istifadə imkanları ilə müəyyənleşir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan folkloru antologiyası. XIII kitab. Şaki-Zaqatala folkloru Tərt. ed. İ. Abbaslı, O. Əliyev, M. Abdullayeva – Bakı: Səda, – 2005 – 549 s.

2. Azərbaycan folkloru antologiyası. XX kitab. Loru-Pəmbək folkloru Topl. tərt. ed. H. İsmayilov, Ə. Ələkbərlı – Bakı: Nurlan, – 2011. – 399 s.

3. Həkimov, V. Yaddaş və şəxsiyyət M. Həkimov, S. Rzasoy. – Bakı: Səda, – 2004, – 131 s.

4. İsmayilov, H. Folklor: aksiom və absurd arasında Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqatlar, XX cild. – Bakı: Səda, – 2006, – s. 3-34

5. Kitabı-Dədə Qorqud Müqəddimə, tərtib və transkripsiyaya F. Zeynalov və S. Əlizadənin dir. – Bakı: Yazıçı, – 1988. – 265 s.

6. Məsəllə folkloru örnəkləri. I kitab Topl. tərt. ed. F. Bayat. – Bakı: Elm və təhsil, – 2013. – 418 s.

7. Prof. Dr. Dan Ben-Amos ilə Halkbilimi (Folklor) Üzerine Eleştirel/Cözümsel Bir Söyleşi "Milli Goklor", 2016, Yıl 28, Sayı 111, s. 224-233

8. Rzasoy, S. Şah İsmayıl Xətai poeziyasının folklor semantikasından Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqatlar. – XIV cild, – Bakı: Səda, – 2003, – s. 116-134

9. Rzasoy, S. Oğuz mifinin paradigmaları S. Rzasoy. – Bakı: Səda, – 2004, – 200 s.

10. Rzasoy, S. Azərbaycan gülüşü etnik özünüfədə kodu kimi Muxtar Kazımoglanın yaradıcılığında "Dədə Qorqud" jur., – 2006, – № 2, – s. 155-164

11. Rzasoy S. Mifologiya və folklor: nəzəri-metodoloji kontekst S. Rzasoy. – Bakı: Nurlan, – 2008, – 188 s.

12. Toporova, V. N. Çerək «Əyüo mirovoe» Mifi narodov mira. V 2-x tomax. Tom 2. – Moskva: Sovetskayə gnilokpediya, – 1982, – s. 681

13. www.afsnet.org ... American Folklore Society.

2021

Şakir ALBALIYEV,
AMEA Folklor İnstitutu,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent,

albalievshakir@gmail.com